

Totalitarizm Kategorisinin Eleştirisi

Towards a Critique of the Category of Totalitarianism

Domenico Losurdo

Çeviren: Aydın Gelmez

1. Çokanlamlı bir Kategori

1951’de Hannah Arendt’in *Totalitarizmin Kaynakları* yayınlandığı sırada, totalitarizm kavramı halihazırda onlarca yıldır tartışılmaktaydı. Yine de terim hâlâ uygun bir tanımdan yoksun. Bizi bu keşmekeşten çıkaracak bir yol bulmak mümkün mü? Burada “totaliter” sıfatının, ya da ondan türemiş isimden bile daha fazla olumlu çağrışım örnekleri incelemeyeceğim. Başka deyişle, “totaliter” teriminin bir dine, ideolojiye ya da dünya görüşüne atfedilmiş, dramatik bir durumdan türemiş sorunların *tümüne* çözüm bulma, hatta *bütünlükleri* içinde insanları ilgilendiren yaşamın anlamı sorununa yanıt verme yeterliliği referansıya olumlu kullanımına yoğunlaşmayacağım. 1958’de Karl Barth, “legal totalitarizm”i yani hukukça empoze edilen totalitarizmi reddetse de Hıristiyan “Mesaj”ın evrenselci gücünü ve kuşatıcı etkisini över: “İncil’in karşılıksız lütfü da ‘totaliter’dir, çünkü o *bütünü* hedefler, tüm insanlardan talepte bulunur, onların her biri üzerinde *bütünüyle* kendisi için talep eder.”¹

Bunun yerine burada ilgili politik tartışmaya odaklanacağım. *Aydınlanmanın Diyalektiği*’nde Horkheimer ve Adorno SSCB’yi neredeyse hiç tartışmazlar. Üçüncü Reich’ı ele almalarının yanı sıra bir “totaliter kapitalizm” çözümlemesi yaparlar: “Evelce yalnızca yoksullar ve vahşiler kapitalist unsurların dizginlenmemiş şiddetine maruz kalırdı. Fakat totaliter düzen hesaplayıcı düşünceye sınırsız haklar bahşetmiştir, bu itibarla bilime

✉ Dr., Dicle Üniversitesi | aydingelmez@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6640-8303

¹ Pombeni içinde, 1977, ss. 324-5. İtalikler benim.

bel bağlar. Onun yasası kendi acınmasız etkisidir.”² Horkheimer ve Adorno Nazizm’e yol açan aşamaları sadece Batı’nın büyük güçlerince kolonyal halklara karşı uygulanan şiddet olarak değil, aynı zamanda kapitalist metropollerin göbeğindeki atölyelere sıkıştırılmış yoksullar ve dışlanmışlara karşı uygulanan şiddet olarak da görürler. Marksizmden bir biçimde etkilenmiş bir başka yazar, Simon Weil da, benzer bir perspektifi benimser. Her ne kadar Weil bütüncül iktidarın dehşetini suçlarken Hitler Almanya’sı ile Stalin’in Sovyetler Birliği’ni ara sıra karşılaştırırsa da öncelikle kolonyalizm ve emperyalizme gönderme yapmaktadır: “Hitler’in sistemi ile antik Roma arasındaki benzerlik öyle şaşırtıcıdır ki, iki bin yıl sonra yalnızca Hitler’in Romalıları aslına uygun biçimde taklit edebildiğine inanılabilir.”³ Roma İmparatorluğu ile Üçüncü Reich arasında XIV. Luis’in ölçsüz ve vicdansız yayılmacılığını buluruz. “Onun kurduğu rejim Roma’dan sonra Avrupa’da ilk defa modern totaliter sıfatını hak etmiştir”, “Palatinate’in korkunç yıkımı [muzaffer Fransız askerleri tarafından gerçekleştirilmiştir -D.L.] sadece savaş koşulları ile temellendirilemez.”⁴ Weil antik Roma’dan geriye giderken, Kutsal Kitap’ta geçen Kenan ilinin fethi ve halkının yok edilmesiyle ilgili olaya proto-totaliter bir yorum yükler.

Bazı liberal düşünürleri düşünün. “Totaliter demokrasi”nin kaynağını araştırırken Jacop Talmon aşağıdaki sonuçlara ulaşır:

Eğer [...] empirizm özgürlüğün müttefiki ise ve bu öğretici ruh totalitarizmin dostu ise, ait olduğu tarihsel gruplardan bağımsızca bir *soyutlama* olarak insan idesi, muhtemelen totalitarizmin güçlü bir aracı olacaktır.⁵

Açıkça Talmon’un hedefleri *İnsan Hakları Bildirgesi* ve bir bütün olarak Fransız devrimci geleneğidir (yalnızca Rousseau değil aynı zamanda Sieyès).

Hayek’e göre ise “totaliter sistemlerin yaratılmasında doruğa çıkan eğilimler, daha sonra bu eğilimlere boyun eğecek ülkelerle sınırlı değildir,”⁶

² Horkheimer-Adorno, 2002, ss. 43 ve 67-8.

³ Weil, 1990, ss. 218-19.

⁴ Weil, 1990, s. 204 ve 206.

⁵ Talmon, 1960, s. 4.

⁶ Hayek, 1986, s. 8-9.

komünist ya da Nazi-faşist hareketlerle de sınırlı değildir. Bilhassa Avusturya ile ilgisinde:

Çocukları en körpe çağlarında iyi birer proleter olarak yetiştireceklerinden emin olmak için politik örgütlere toplananlar faşistler değil sosyalistlerdi. Parti kulüplerinde spor, oyunlar, futbol ve yürüyüşler organize etmeyi ilk düşünen faşistler değil sosyalistlerdi; böylece üyeler başka görüşlere maruz kalmayacaktı. Parti üyelerinin kendilerini diğerlerinden selamlama ve hitap biçimleri ile ayırması gerektiğinde ilk ısrar edenler yine sosyalistlerdi.

Hayek buradan şu sonuca ulaşır: “Bir bireyin beşikten mezara tüm hareketlerini kuşatan” ve genel bir *Weltanschauung* esinleyen “bir parti fikri;” bu fikir öncelikle sosyalist hareketle ilişkilendirilir.⁷ Bu hareketin gerisinde Hayek’in (*neo-laissez-faire*’in babasının) daha sonra belirteceği gibi “‘sosyal’ ya da totaliter demokrasi”⁸ içinde bulunabilecek çok daha eski bir gelenek vardır. Her halükarda, “ekonomik denetim ve totalitarizm” birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.⁹

Dolayısıyla bir yandan Hayek’in eleştirisinin (münhasıran olmasa da) başlıca hedefleri sömürgecilik ve emperyalizm ise, diğer yandan ana hedefi (yine münhasıran olmasa da) 1789’dan başlayıp, çalışma hakkı ve “sosyal ya da totaliter demokrasinin” talep edildiği 1848’den geçerek 1917’ye ulaşan devrimci gelenektir.

Bu noktada daha ileri bir ayırım yapılabilir. Sözde “solcu” totalitarizm oldukça farklı iki perspektiften eleştirilebilir. Ya Marx’a, Rousseau’ya ve hatta Sieyès’e yakıştırılan talihsiz organizmacı ideolojinin ürünü olarak görülebilir (Hayek ve Talmon’un yaklaşımı budur), ya da komünist totalitarizmin hüküm sürdüğü ülkelerdeki maddi karakteristikler incelenerek tartışılabilir. Bu Karl Wittfogel tarafından uygulanan yöntemdir. Wittfogel “karşılaştırmalı bütüncül iktidar incelemesi” –kitabının alt başlığı böyledir– bu fenomenin özellikle Doğu’da, tarımın gelişmesi ve halkın fiilen hayatta kalması için elzem hidrolik kaynaklar üzerinde bütüncül denetime ulaşma

⁷ Hayek, 1986, s. 85.

⁸ Hayek, 1960, s. 55.

⁹ Hayek, 1986, Böl. VII.

çabasının karakterize ettiği “hidrolik bir toplumda” ortaya çıktığını gösterir. Bu bağlamda Marx, komünist totalitarizmin atası olmak şöyle dursun onun *ante litteram* [kavram henüz icat edilmemişken] eleştirmenidir; Marx’ın, Wittfogel’in ödünç alıp kitabının başlığında kullanacağı “oryantal despotizm” çözümlenmesi ve kınaması, bu eleştirinin kendisini gösterdiği yerdir.¹⁰

Bununla birlikte buradaki ima, “bütüncül iktidarın” münhasıran 20. yüzyıla ilişkili olduğu değildir, bu yüzden bir ayırım daha gerekli. Arendt totaliter fenomenin yeniliği konusunda ısrar ederken, Popper karşıt bir sonuca ulaşır. Popper’a göre “açık toplum ve düşmanları” arasındaki çatışma ebedi görünmektedir: “Şimdilerde totalitarizm dediğimiz şey aslında uygarlığımız ne kadar yaşlıysa o kadar yaşlı, uygarlığımız ne kadar gençse o kadar genç bir geleneğe aittir.”¹¹

Bu konuda son bir değini: Totalitarizmin sağdan da soldan da kınanabileceğini gördük. Gelgelelim bu suçlama bazı durumlarda ihbarlar Nazi Faşizmi ile birlikte anılan çevre ve figürlerden gelir ve özellikle onun düşmanlarına yöneliktir. Ağustos 1941’de Sovyetler Birliği’ne karşı yürütülen harekât, daha doğrusu imha savaşı sırasında amansız ve beklenmedik bir direnişle karşılaşan Alman General Halder, bu direnişi düşmanlarının savaşa dikkatle ve “totaliter bir devlet için tipik olan mutlak vicdansızlıkla”¹² hazırlandıkları iddiası ile açıklar. “Totalitarizm” terimini kullanmamakla birlikte Goebbels istilacı ordunun Doğuda karşılaştığı bu öngörülmemiş ve umulmadık direnişi benzer bir tarzda açıklar: Bolşevizm özgür kişiliğin tüm izlerini silmek suretiyle “insanları robotlara”, “savaş robotlarına” “mekanize robotlara dönüştürüyor.”¹³ Totalitarizm suçlaması Mihver devletlerin Batılı düşmanlarını bile hedef alabilir. 1937’de Faşist İtalya’nın kendi kolonyal imparatorluğunu yaratma hevesi, önce İngiltere’den gelen muhalefetle karşılaşır; böylece İngiltere “İngiliz olmayan herkese karşı soğuk, totaliter ayrımcılığı” nedeniyle suçlanır.¹⁴

¹⁰ Wittfogel, 1959.

¹¹ Popper 1966, cilt 1, s. 1.

¹² Ruge-Schumann içinde, 1977, s. 82.

¹³ Goebbels, 1991, cilt 2, s. 163 ve 183

¹⁴ Scarfoglio, 1999, s. 22.

2. Soğuk Savaş Dönemeci ve Hannah Arendt'in Katkısı

Totalitarizmin Kaynakları yayınlandığından bu yana, kısaca ele aldığımız tartışmaya ilişkin çokanlamlılıklar dağılma eğiliminde. Arendt 1948 Mayısında, İsrail'deki “terörizme”, Arap nüfusun dışlanması ve sürgün edilmesine göndermede bulunarak “totaliter yöntemlerin gelişimini” kınadı.¹⁵ Yalnızca üç yıl sonra, günümüz Batı dünyasına yönelen eleştirilere mahal kalmamıştı. Keza bugün her zaman olduğundan daha fazla olarak, politik açıdan tek doğru konumlanma Hitler Almanyası ile Sovyetler Birliği'ni hedef alan konummuş gibi görülmektedir.

Bu konumlanma hem Soğuk Savaş sırasında hem de o zamandan bugüne kadar galebe çalmış durumda. 12 Mart 1947'de Harry Truman, kendi adıyla anılacak “doktrini” ilan etti: Almanya ve Japonya'ya karşı savaşta kazanılan zaferin ardından, özgürlük mücadelesinde yeni bir aşama başlamıştı. Tehdit şimdi Sovyetler Birliği'nden geliyordu. “hür insanlara doğrudan ya da dolaylı saldırı yoluyla empoze edilen totaliter rejimler, uluslararası barışın temellerini, dolayısıyla Birleşik Devletler'in güvenliğini tehlikeye atıyor.”¹⁶

Bu nokta burada açıkça belirtildi: 20. yüzyıldan geriye gidilmemeli. Bunun yanında komünistlerin yanı sıra sosyalistlere saldırmanın anlamı yok; her ne kadar geçmişte ciddi hataları bulunabilirse de sosyalistler artık genellikle Batı dünyasının dostları. Ayrıca daha sonra Wittfogel tarafından önerilen yaklaşıma benzer bir yaklaşım benimsemek iki nedenden ötürü yanlıcı olacaktır: “Oryantal despotizm” kategorisi ABD'nin örneğin Çin'de patlak veren iç savaşa müdahalesini (Truman, doktrinini ilan ettikten hemen sonra ve tam olarak totalitarizm karşıtı mücadele adına Chiang Kai-shek'e destek sözü vermiştir) neredeyse hiç meşrulaştıramazdı.¹⁷ Öte yandan “bütüncül iktidarın” onaylanmasını açıklayacak olan güncel koşullar üzerinde ısrar etmek, komünistlerin suçlanmasını daha güç ve daha

¹⁵ Arendt, 1989, s. 87.

¹⁶ Commager içinde, 1963, cilt 2, s. 525.

¹⁷ Mao'nun Amerikan Devlet Bakanı Dean Acheson'a karşı argümanına bakınız (28 Ağustos 1949 tarihli konuşma)

az saldırgan kılarıdı. Bu nedenle bu tümdengelimci yaklaşıım galip geldi. Soğuk Savaş bütün ülkeleri kat eden uluslararası bir iç savaş biçimi aldı,; Batı dünyasının bu savaşla yüzleşmesinin en iyi yolu komünist ideoloji ve programın zorunlu ve kaınılmz bir sonucu olarak damgalanan yeni totalitarizmle mücadelede kendisini kabul ettirmektir.

Bu bağlamda Arendt'in katkısı nereye oturur? *Totalitarizmin Kaynakları*, yayınlanmasının hemen ardından Golo Mann tarafından şiddetle eleştirilmiştir.

Yapıtın ilk iki bölümü bütüncül Devletin tarihncesini ele alıyor. Bununla birlikte okuyucu burada genelde benzer çalışmalarda karşılaştığı şeyi, yani Almanya, İtalya ya da Rusya'nın özgün tarihleri üzerine araştırmalar bulmayacak [...] Bunun yerine Arendt yapıtının üçte ikisini anti-Semitizm ve emperyalizme, özellikle İngiliz tarzı emperyalizme ayırıyor. Onu takip edemiyorum, Arendt.yalnızca bütün yapıtın amacını anlatan üçüncü bu bölümde gerçekten de sorunun üstesinden gelmiş görünüyor."¹⁸

Mann'ın konu dışı gördüğü sayfalar anti-Semitizme ve emperyalizme ayrılmış sayfalardır. Yine de *Untermenschen*'in [alt-insanlar] ve aşağı ırkların ayaklanmasını körükleyen bozguncu Yahudi tohumu ebediyen ortadan kaldırılr kaldırılmaz, Orta ve Doğu Avrupa'da saf, beyaz, Aryen ırkın egemenliğine dayanan büyük bir kolonyal imparatorluk kurmayı amaçlayan Hitler'inki gibi bir rejimin ortaya çıkışı aıklanmalıydı.

Bununla birlikte Mann gerçek bir sorunu kavrar. Arendt'in kitabının münhasıran Stalin SSCB'si ve nc Reich'ı hedef alan son bölümü ile, Arendt'in (anti-Semitizmi nedeniyle) Fransa'yı ve özellikle (emperyalizmi nedeniyle) İngiltere'yi eleştirdiği ilk iki bölüm nasıl uyum içinde bir arada bulunabilir? İngiltere Fransız Devrimi karşıtı mücadelede merkezi ve yıkıcı bir rol oynamış ülkedir: Edmund Burke kendisini feodal soyluluğun ülke çapında savunulmasıyla sınırlamadı; aksine "bu ayrıcalık ilkesini, kendilerini diğer uluslar arasında asiller olarak kabul ettirsinler diye tüm İngiliz halkını içerecek biçimde" genişletti. Burası "emperyalist politikanın temel

¹⁸ Mann, 1951.

ideolojik silahı olan” ırkçılığın kaynağının aranması gereken yerdir.¹⁹ Şu halde bu tedirgin edici ideolojilerin, “miras teorileri ve onların çağcıl dengi öjeniyle” beslendikleri yer olan İngiltere’den türemiş olmaları anlaşılırdır. Disraeli’nin konumu Gobineau’nunkinden pek farklı değildir: bu iktidar ve güç sahibi konumları muhafaza etmeyi başaran yalnızca Disraeli olsa da “her ikisi de adanmış ‘ırk’ savunucularıdır.”²⁰ Dahası, kapitalist metropollerin sınırlamalarından azade bir iktidarın “kurban ırklara” karşı kuramsallaştırıldığı ve deneyimlendiği yer İngiliz kolonileridir. Zaten İngiliz İmparatorluğunda egemenliğin devamını sağlama araçları olarak “yönetimsel kıyımlar” kullanmak cazip hale gelir.²¹ Üçüncü Reich’in ideoloji ve pratiğini anlamak için başlangıç noktası burasıdır. Arendt’in Lord Cromer portresi daha sonra Adolf Eichmann için çizeceği portre ile oldukça benzerdir: Kötülüğün sıradanlığı ilk cılız cisimlenişini, “kayıtsızlık ve soğukluk içinde,” “nesnesine karşı hakiki bir ilgisizlikle” bir “bürokrat felsefesi,” “yeni bir yönetim biçimi,” “despotizm ve keyfilikten daha tehlikeli bir yönetim biçimi” geliştiren, İngiliz “Emperyalist yöneticisinde” bulmuş görünmektedir.²² Arendt’in Cromer eleştirisi oldukça serttir, fakat *Totalitarizmin Kaynakları*’nın üçüncü bölümünde gizemli biçimde gözden yiter.

Gerçekte Arendt’in kitabı iki ayrı katmandan oluşur; ayrı süreçlerde yazılmışlardır ve Soğuk Savaşın patlak vermesiyle oluşmuş ciddi bir çizgi ile ayrılırlar. Hâlâ Fransa’da olan Arendt “anti-Semitizm ve emperyalizm konusunda kapsamlı bir çalışma”, ve o sıralar “ırkçı emperyalizm” dediği “hükümran bir devletin egemen ulusunun azınlık uluslar üzerindeki baskısının en aşırı formu” üzerine tarihsel bir soruşturma olarak görmüştür.²³ Bu noktada SSCB bir hedef olmaktan çok bir modeldir. SSCB –Arendt’in 1942 sonbaharında (yani Birleşik Devletler’e taşınmasının ve oradan Hitler’in Barbarossa Operasyonu’nu izlemesinin ardından) belirttiği gibi– “ulusal soruna adil ve oldukça modern bir çözüm bularak” “anti-Semitizmi

¹⁹ Arendt, 1958, s. 176 ve 160.

²⁰ Arendt, 1958, s. 176 ve 183.

²¹ Arendt, 1958, s. 131, 133-4 ve 216.

²² Arendt, 1958, s. 211, 212, ve 213.

²³ Young-Bruehl, 1984, s. 158.

ortadan kaldırdığı” için övülmelidir.²⁴ Ekim 1945’te yazılmış *Zionism Re-considered*’da Arendt çok daha önemli bir belirlemede bulunur:

Günümüzdeki her politik ve ulusal hareketin Rusya’ya saygıyla dikkat kesilme gerekliliği –yani onun ulusal çatışmalara bütünüyle yeni ve başarılı yaklaşımı, farklı halkları ulusal eşitlik temlinde yeni *örgütlenme* biçimi– hem dostları hem de düşmanları tarafından göz ardı edilmektedir.²⁵

Birkaç yıl sonra Stalin’in totalitarizmin temelini oluşturan amorf kitleyi yapay olarak üretmek üzere mevcut örgütlenmeleri kasıtlı olarak dağıtmakla suçlanacağı dönemde gerçekleşecek altüst oluşu vurgulamak için bu itelikleri kullanmayı seçtim.

Totalitarizmin Kaynakları’nın üçüncü bölümüne göre komünist totalitarizmi ıralayan şey ahlakın, [Marksist] tarih felsefesinin ve onun “zorunlu” yasalarının sunak taşında Marx’ın esinlediği ve teşvik ettiği biçimde kurban edilmiştir. Bununla birlikte 1946 Ocak ayında Arendt kendisini çok farklı terimlerle ifade etmiştir:

Disraeli’yi başbakan yapan ülkede Yahudi Karl Marx *Das Kapital*’i, yani fanatik adalet coşkusu içinde, Yahudi geleneğini seçilmiş ırkın “seçilmiş kişisinin” tüm başarısından çok daha etkili biçimde sürdüren kitabı yazmıştır.²⁶

Bir adalet kuramcısı olarak Marx burada olukça olumlu biçimde ve daha sonra Üçüncü Reich tarafından miras alınacak ve radikalleştirilecek teorileri formüle eden İngiliz başbakanı ile keskin bir karşıtlık içinde görülmektedir.

Kitabın hâlâ Nazizme karşı mücadele coşkusu içeren ilk iki bölümünden, bunun yerine Soğuk Savaşın çıkışına bağlanan üçüncü bölümüne geçişte emperyalizm kategorisi (emperyalizmin bir tür en yüksek aşaması olarak, hepsinden önce Büyük Britanya ve Üçüncü Reich’ı kapsayan bir kategoridir) yerini totalitarizm kategorisine (Stalin SSCB’si ile Üçüncü Reich’ı kapsayan bir kategoriye) bırakır.

²⁴ Arendt, 1989, s. 193.

²⁵ Arendt, 1978 c, s. 149.

²⁶ Arendt, 1978 a, s. 110.

Emperyalizmin türleri ile totalitarizmin türleri çakışmaz. Hatta görünüşte değişmeden kalan bir tür bile –yani Almanya– ilk etapta II. Wilhem’den başlayarak, ikinci etapta 1933 kadar geç bir tarihten başlayarak soruşturulur. En azından biçimsel tutarlılık açısından başlangıçtaki plan daha özenli görünmektedir. “Emperyalizmin” –bu fenomenin ayırıcı özelliklerini izleyerek– cinsini açıkladıktan sonra, başlangıçtaki plan “ırksal emperyalizm” türünün çözümlenmesine geçer. Fakat totalitarizm ve emperyalizm kategorileri şimdi nasıl tutarlı bir bütün halinde harmanlanabilir? Ve her ikisini anti-Semitizm kategorisine hangi ilişki bağlar? Arendt’in bu sorulara yanıtı, bu iki düzey arasında uyumsuzluğu sürdüren yapay bir uyum aramak gibi görünmektedir.

Totalitarizmin Kaynakları tek bir kitap olmaktan ziyade, gerçekte, Arendt’in daha sonraki düzenlemelerine rağmen esaslı bir birliğe ulaşamamış üst üste geçmiş iki kitaptan oluşur. Ünlü tarihçiler ve fikir tarihçileri (Carr ve Stuart Hughes) eseri saygıyla ve zaman zaman da hayranlıkla incelediler, fakat Arendt’in Üçüncü Reich’a ilişkin gerçek ve eksiksiz bilgi ile Sovyetler Birliği’ne ilişkin hatalı anlayışı arasındaki ölçsüzlük hemen dikkatlerini çekti. Bilhassa Arendt’in Sovyetler Birliği analizini (Soğuk Savaşın çıkışıyla ilişkilidir) Üçüncü Reich analizine (Nazizm ve Faşizme karşı büyük koalisyon yıllarıyla ilişkilidir) uyarlama girişimindeki güçlükleri vurguladılar.²⁷

3. Soğuk Savaş ve Totalitarizm Kategorisindeki Sonraki Düzenlemeler

Totalitarizmin Kaynakları’nda Arendt toplama kamplarından daima münhasıran SSCB ve Üçüncü Reich ile ilgisinde söz eder. Özellikle dikkat çekici olan ise Arendt’in kendisinin bu kuruma dair deneyiminden hiç bahsetmemiş olmasıdır: Almanya’dan kaçan ve savaşın başlamasının ardından düşman bir devletin üyeleri olduğu için şüpheli duruma düşen pek çok başka Almanla birlikte Arendt de bir süreliğine Gurs’ta tutulmuştur. Ya-

²⁷ Gleason, 1995, ss. 112-3 ve 257, 30 numaralı not.

şam koşulları oldukça sert olmalıydı: Ortak duygu –diye yazıyordu Arendt 1943’te– “hepimizin oraya öldürülmek üzere götürüldüğüydü,” öyle ki bazı tutsaklar “kolektif bir protesto eylemi olarak” “intihar” ihtimalini düşünüyorlardı.²⁸

Totalitarizmin Kaynakları yayınlandığında toplama kampları Yugoslavya’da en tekinsiz ve önemli kurumlardı; ancak bu defa tutsaklar, Stalin’e sadık kalmış komünistlerdi. Diktatörlük, daha genel olarak bu balkan ülkesinde Doğa Avrupa’da olduğundan daha az sert değildi. Bununla birlikte SSCB ile kopuşun ardından Batının yanında yer alan Yugoslavya örneğinde “despotizmin pek çok türü” görülebilirdi, fakat devlet bakanı John Foster Dulles’in 1953’te onayladığından çoğu değil.²⁹ Dulles’in konumu Arendt’in bu konudaki suskunluğuyla bir ölçüde onaylanır.

Soğuk Savaşın etkisine dair bir başka kanıt daha ileri sürülebilir: “Totaliter devlet terimine bunca düşkün olan Mussolini bile dört başı mamur bir totaliter rejim kurmaya girişmedi, diktatörlüğe ve tek parti iktidarına razı oldu.” Arendt asimile edilmiş faşist İtalya’yı Franco İspanya’sı ve Salazar Portekiz’iyle kıyaslar.³⁰

Totalitarizm suçlaması İspanya, Portekiz ve Yugoslavya’yı iskarlar, ama beklenmedik ülkelere bile göz diker ve isabet eder:

Totaliter yönetim ihtimali geleneksel oryantal despotizm ülkelerinde, Hindistan ve Çin’de korkutucu ölçüde yüksektir; ki buralar iktidar birikimini besleyecek neredeyse tüketilmez maddi kaynakların ve insan yiyici bütüncül tahakküm mekanizmasının bulunduğu yerlerdir; yine bu ülkelerdir ki kitle insanı için tipik olan lüzumsuzluk duygusu –bu fenomen Avrupa’da bütünüyle yenisidir, kitlesel işsizliğin ve son yüz elli yıldaki nüfus artışının sonucudur– insanın değerini hiçe sayma pahasına yüzyıllardır oldukça yaygındır.³¹

Belirtmeye değer; Hindistan, parlamenter rejimine rağmen o sırada SSCB ile müttefikti!

²⁸ Arendt, 1978 b, s. 59.

²⁹ Hofstadter, 1982, cilt II, s. 439.

³⁰ Arendt, 1958, s. 308-9.

³¹ Arendt, 1958, s. 311.

Söylediğimiz gibi, Arendt'e göre komünist totalitarizmi ıralayan şey ahlakın, [Marksist] tarih felsefesinin ve onun “zorunlu” yasalarının sunak taşında Marx'ın esinlediği ve teşvik ettiği biçimde kurban edilmiştir. *Totalitarizmin Kaynakları*'nda sunulan aynı argüman Truman yönetimi sırasında Birleşik Devletler'de Dışişlerit Bakanı olan Dean Acheson'un 1949 tarihli bir yazısında yeniden görünür: NATO Atlantik ve Batı cemiyetinin ifadesidir; bu cemiyet ahlaksal gerekçelere kulak vermeyen bir dünyaya, “baskı ve cebrin kaçınılmaz olanı hızlandırmak için uygun bir yöntem olduğu yollu komünist inancın” esinlediği bir dünyaya karşı “ortak kurumlar, ahlaki ve etik inançlar” etrafında birleşmiştir.³²

Bununla birlikte Soğuk Savaşın ideolojik atmosferi yüzünden verilen esaslı tavizlere rağmen *Totalitarizmin Kaynakları*'nın orijinal planındaki bazı şeyler kitabın üçüncü bölümünde bile varlıklarını sürdürmeye devam eder. Burada derhal dikkat çeken şey, Lenin'in devrimci diktatörlüğü ile Stalin'in katı totaliter rejimi arasındaki ayrımdır. Lenin azınlık uluslar karşıtı çarçı baskı politikalarına son vermiş, en geri etnik gruplar arasında bile ulusal ve kültürel farkındalığın yükselişine –ki ilk defa kendileri özerk kültürel ve ulusal kendilikler olarak örgütlemeyi başarmışlardır– destek vererek mümkün olduğunca çok ulusal kimlik örgütlemiştir. Benzer bir şey diğer sosyal ve politik örgütlenme biçimlerinin de başına gelmiştir: örneğin sendikalar Çarlık Rusya'sında asla sahip olmadıkları bir örgütsel özerkliğe ulaşmıştır. Tüm bunlar, bir yanda karizmatik bir liderle diğer yanda biçimsiz, atomize bir kitle arasındaki doğrudan, dolaysız ilişkiye ihtiyaç duyan totaliter rejim için bir panzehir sunar. Lenin'in inşa ettiği eklemli yapı, kendi totaliter rejimini kurmak için kitleleri örgütsüzleştirmek –ve böylece onları devrilmez bir liderin karizmatik, sorgulanmaz iktidarının nesnesi kılacaktır– zorunda olan Stalin tarafından sistemli olarak sökülmüştür.³³

Lenin'den Stalin'e dönüş nasıl açıklanabilir? Ve nasıl olmuştur da devrimin yarattığı eklemlemiş, örgütlenmiş toplum totaliter rejimin baskısına götüren sistemli dağıtma ve örgütsüzleştirme taktiklerine karşı koyama-

³² Hofstadter içinde, 1982, cilt II, s. 428.

³³ Arendt, 1958, s. 318-19.

mıştır? Arendt'e göre "hiç kuş yok ki Lenin en büyük yenilgisini, Sovyetlerde toplamayı planladığı en üst iktidar, iç savaşın çıkmasıyla birlikte bütünüyle parti bürokrasinin eline geçtiğinde yaşamıştır."³⁴ Şu halde totaliter rejime sapma ideolojik bir kökensel günahın (Marx'ın tarih felsefesi) kaçınılmaz sonucu değildi; bu evvela Batılı güçlerin iberel geleneği benimsemiş ve anti-Bolevik iç savaşı mümkün herhangi bir yolda körüklemeye niyetli ülkelerdeki batılı iktidarların doğrudan sorumlu olduğu özgün tarihsel koşulların bir sonucuuydu. Bu arada, Arendt'in kitabın "Totalitarizm Kategorisinin Eleştirisine Doğru" başlıklı üçüncü bölümde kurduğu Bolşevizm-Nazizm ortaklığının nasıl geçerli olabileceği de açık değildir; Bolşevik partiyi kuran Stalin değil Lenin'di. Hepsinden öte, Marx'a yönelen suçlama neredeyse hiç temellendirilmemiştir. Yine de Arendt'e göre Lenin politik stratejisini izlerken Marksist ideolojiden çok, büyük bir devlet adamı olarak kendi içgüdülerini kılavuz almıştır. Gerçekte ise ulusal azınlıkları özgürleştirmek için atılan adımlar öncesinde, Marksist bir perspektifle incelenen ulusal sorun etrafından dönen uzun, karmaşık bir tartışma vardır.

Totalitarizmin Kaynakları'nın asıl projesi ile fiili içeriği arasındaki değişim metodolojik düzeyde de bir bocalama içerir. Arendt bir yandan totaliter fenomenin tümdengelimci bir yorumuna boyun eğer, bu kesinlikle daha öncezikrettiğimiz liberal yazarların yorumuna benzer: Stalin totalitarizmini Marksist ideolojinin mantıksal, zorunlu sonucu olarak yorumladı. Öte yandan Arendt, Stalin'in totaliter rejimini ortaya çıkaran özgün tarihsel koşullara gönderme yapmak zorunda kalır: iç savaş, (Arendt bundan söz etmese de) İtilaf devletlerinin uluslararası saldırganlığı, örgütsel yapıların çözülmesi vb. Leninizm ve Stalinizm arasındaki, devrimci diktatörlükle müteakip totaliter rejim arasındaki ayrım, Hayek ve Talmon tarafından Marx'ı totalitarizme bağlamak için oluşturulmuş katı, sırf ideolojik hattın sürekliliğini kesintiye uğratır.

Bu ayrımın Golo Mann'ın eleştirilerinin hedeflerinden biri olması tesadüf değildir. Bir başka ve daha alakalı hedef ise bütünlükleri içinde *Totalitarizmin Kaynakları*'nın ilk iki bölümünün bütünüyle temsil ettiğiidir.

³⁴ Arendt, 1958, s. 319.

Mann'ın incelemesinde dile getirdiği tereddütler yanında, Karl Jaspers'la sohbeti (Mann bunu *Erinnerungen und Gedanken*'da zikreder) bilhassa dokunaklıdır. Burada Mann Jaspers'e tilmizinin savunduğu sapkın pozisyonunu terk etmesi için tavsiyede bulunmaktadır.

[Mann:] “İngiliz emperyalizminin, özellikle Mısır’da Lord Crommer’in totaliter devletle bir ilgisi olduğuna inanıyor musun? Ya da Fransız anti-Semitizmiyle, Dreyfus davasıyla?” [Jaspers:] “Yazdığı (Arendt’in) bu mu?” [Mann:] “Kesinlikle, kitabının üç bölümünü buna adıyor.” O (Jaspers) sevgili dostuna körlemesine güvenerek, kendisinin yalnızca şöyle bir okuduğu kitabı tavsiye etmişti.³⁵

Golo Mann haklıdır. Totalitarizmle ilgili olarak kuşkusuz Jaspers Arendt’ten daha ortodokstur. Ve Arendt kendisine yönelen eleştirilerin etkisine boyun eğmekten –özellikle *Devrim Üzerine* makalesinde– vazgeçer. Burada Marx “modern çağın en habis öğretisinin, yani yaşamın en yüksek iyi, toplumun yaşam sürecinin ise insan çabasının tam merkezi olduğu yollu öğretinin” yazarı olarak görülür. Sonuç felakettir:

Bu gelişme Marx’ı gerçek bir özgürlük teslimiyetinden zorunluluğa götürmüştür. O öğretmeni Robespierre’in kendisinden önce yaptığını ve en büyük tilmizi Lenin’in onun öğretilerinden esinlenmiş tarihin en ciddi devriminde yapacağını yapmıştır.³⁶

Arendt’in 1946’da yazdığı ve yalnızca beş yıl sonra büyük ölçüde gözden yiten “fanatik adalet coşkusu” artık bütünüyle sırta kadem basmıştır, üstelik yalnızca Marx bakımından değil. Konuyla en alakalı sapma ise başkadır: Marx’tan başlayıp (Lenin’den geçerek) totalitarizme bağlanan sürekli hat artık kesintisiz ve dümdüzdür. Marx’ın gerisinde Arendt’in de suçladığı ve *Totalitarizmin Kaynakları*’ndaki Fransız Devrimi’nin etkisi vardır.

Arendt’in şimdi Hayek ve Talmon’un tümdengelimci yaklaşımı karşısında körelmiş durumda olan yaklaşımındaki değişim, artık Golo Mann’ın ulaştığı zafer kadar açıktır. Arendt’in Mann’a verdiği tavizlerin ötesinde,

³⁵ Mann, 1991, ss. 232-3.

³⁶ Arendt, 1963, s. 58-59.

bugün hâlâ hüküm süren şey *Totalitarizmin Kaynakları*'nın Mann tarafından dile getirilmiş ideolojik kaygıları hesaba katan bir okumasıdır. Gerçekten de totalitarizm tartışmasıyla ilgili olarak bugün hâlâ Lord Crommer'i ve onun "yeni yönetim biçimini," "despotizmden daha tehlikeli yönetim biçimi"ni hatırlayan var mıdır? "Yönetimsel kısımları" kullanmanın cazibesinden kim söz ediyor –ki bu cazibe emperyalizmin tarihini bir gölge gibi takip eder? Artık emperyalizm kategorisini kim tartışıyor? Arendt'in kitabını oluşturan iki bölümden yaygın biçimde kullanılan ve incelenen bölüm daha az geçerlidir; gündelik ideolojik ve politik kaygılarla yüklüdür. Golo Mann *Totalitarizmin Kaynakları* incelemesinde eleştirisini şöyle özetler: "Hepsi çok ustaca, çok zekice, çok yapay [...] Kısacası, bütünde daha coşkulu daha olumlu bir tonu yeğlerdik."³⁷ Gerçekten de totalitarizm teorisi daha sonra Soğuk Savaşın bütün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde daha az "ustaca" ve daha "coşkulu," daha "olumlu" olacaktır. İster organizmacılığın, ister sağ ya da sol kanat bütüncülüğün ürünü olsun, bu zehirli ideolojik kaynaktan bir ölçüde *a priori* çıkarsanabilecek totalitarizm (her iki karşıt biçimiyle) 20. yüzyılın tüm dehşetini açıklar: Bugünün baskın *vulgata*'sı budur.

4. Totalitarizm Teorisi ve 20. Yüzyılın Dehşetinden Seçmeler

Bu *vulgata* yüzyılın belli başlı felaketlerini soruşturmaya kalkışmaz bile –öte yandan onları açıklamakta ısrar eder. Totalitarizmin başlangıcı sayılan Ekim Devrimi'nden geriye gidelim. O halde tüm o topyekûn seferberliğiyle, bütüncül disipliniyle, infaz ve katliamlarla, örneğin Ermenilerin tehciri ve imhasının da dâhil olduğu acımasız kolektif cezalandırmalarıyla I. Dünya Savaşı'na nasıl bakılabilir? Ve daha öncesinde, Balkan Savaşları ve toplu katliamlar nasıl görülmeli? daha da geriye gidersek, köle işgücü bakımından elverişsiz bulunan ve 20. yüzyılın başında apaçık bir emirle imha edilen Herero'ların trajedisi nasıl yorumlanmalı?

Şimdi daha gerilere gitmek yerine I. Dünya Savaşı ve Ekim Devrimi'nin sonrasına gidelim. Sadece yirmi yıl kadar sonra F. D. Roosevelt'in

³⁷ Mann, 1951.

idari emri ile toplama kampları ABD’de de kuruldu; bu kamplara kadınlar ile çocukların da aralarında bulunduğu Japon kökenli tüm Amerikan yurttaşları kapatıldı.

Aynı esnada Asya’da Yükselen Güneşin İmparatorluğu’nca sürdürülen savaş ürkütücü boyutlar kazanıyordu. Nanking’in düşmesi ile birlikte katliamlar bir tür spora, eğlenceye dönüştü: “Bakalım tutsakların başını en hızlı ve etkili biçimde kim kesecek?” Düşmanın gayrı insanileştirilmesi artık oldukça sıra dışı, belki de “eşsiz” bir düzeydedir: dirikesim (*vivisection*) deneyleri hayvanlar üzerinde değil, süngü saldırısı talimi yapan Japon askerler için canlı hedef olan Çinliler üzerinde uygulanmaktadır. Gayrı insanileştirme kadınlara, Japonların işgal ettiği topraklarda seks kölesi yapılan kadınlara kadar ulaşır: Bunlar “rahatlatma kadınları olurlar; savaş yorgunu ordu için seks kölesi olarak çalışmaya zorlanırlar ve hastalıktan ya da yıpranmaktan ıskartaya çıktıkları için öldürülürler.³⁸

Japonların İngiliz ve Amerikalı tutsaklarına işkence yaptıkları, hatta Çinlilere karşı bakteriyolojik silahlar kullandığı Uzak Doğudaki savaş, Japonların kaynaklarını tükettikleri ve geri çekilmeye hazırlandıkları gerçeğine rağmen Hiroşima ile Nagasaki’nin bombalanmasıyla sona erer: Bu yüzden ki bazı Amerikalı yazarlar bu iki biçare Japon şehrindeki sivil nüfusun yok edilmesini Avrupa’da Üçüncü Reich tarafından gerçekleştirilen Yahudi soykırımı ile karşılaştırmışlardır.

Bunların hiçbiri Arendt’in kitabında mevcut değil. Japonlar analitik dizinde neredeyse hiç yok: Asya’daki savaştan Çin totalitarizmini kınamak içinde kısaca söz ediliyor; bu kınama da Komünist Parti ile sınırlı değil, gördüğümüz gibi Arendt’in, gerisinde “Oryantal despotizm”in etkilerini gördüğü tüm ülkeyi kapsıyor. Soğuk Savaş etkisinin ötesinde –bu arada Japonya anti-totaliter cepheye katılmıştır– totalitarizm kategorisinin tüm sınırlılıkları burada ortaya çıkıyor.

Adı geçen kategori doğrudan ele aldığı trajedilere bile makul bir açıklama getiremiyor. “Nihai çözüm”ün hemen öncesinde iki adım vardır. I. Dünya Savaşı sırasında, Yahudilerin –ki bunların baskı gördükleri rejime

³⁸ Cf. Chang, 1997; Katsuichi, 1999; Hicks, 1995.

sadakat duymadıklarından şüpheleniliyordu– sınır bölgelerinden kitlesel tehcirini düzenleyen Çarlık Rusya’sıydı (İtilaf devletleriyle müttefikti). Çarlığın yıkılışı ve iç savaşın çıkışından sonra, “Yahudi-Bolşevik” devriminin gizli esinleyicileri olarak damgalanan Yahudilerin avlanmasını başlatan (İtilaf kuvvetlerinin desteklediği) “Beyaz Ordu” idi. Yaşanan kıyımlar –tarihçilerin de vurguladıkları gibi– “nihai çözümün” kesinlikle habercileridir.³⁹

5. Keyfi, Sonuçsuz Bir Tümdengelimcilik

Çağcıl totalitarizm teorisini ıralayan ihmaller şaşırtıcı ise de, açıkça katlanılmaz olan, bu teorinin uyguladığı tümdengelimci yaklaşımdır. Marx tarafından ileri sürülmüş komünizmde devlet, ulus, din, sosyal sınıflar, bireyin üstünde herhangi bir varlık oluşturan tüm unsurlar ortadan kaybolur; dolayısıyla organizmden söz etmek ve bu kökensel günahahtan totaliter sistem içindeki bireyin yok sayılmasını türetmek anlamsızdır. Ahlakın tarih felsefesinin sunak taşında kurban edilmesine gelince; bu motif evvelinde çürütülmüş, en azından Arendt Ocak 1946’da Marx’ı adalete susamış bir Yahudi peygamberi olarak tasvir ettiğinde açıkça sorunsal haline gelmiştir.

Bu tümdengelimci yaklaşım, Üçüncü Reich göndermesinde bile keyfi ve sonuçsuz olduğunu gösterir. Eğer Nazizmin soyağacını çıkaracak olsak –pek çok uzman tarihçinin gördüğü gibi– kaçınılmaz olarak Houston Stewart Chamberlain ile karşılaşırız: Ernst Nolte’a göre Chamberlain “bireysel özgürlük bayrağını dalgalandıran iyi bir liberaldir.”⁴⁰ Gerçekten de, Germanizmin (son tahlilde Batı dünyasıyla eşanlamlıdır) “monarşist mutlakçılığın” ve “bireyi” toplum uğruna feda eden herhangi bir dünya görüşünün ısrarlı reddiyle ıralandığını ileri süren bir yazarla uğraşyoruz. Locke’un “yeni Alman *Weltanschauung*’unu ayrıntılandırıran kişi” olarak görülmesi tesadüf değildir; ondan evvelki örneklerden biri Ockhamlı William, bir diğeri ise “yegane gerçekliği” “birey”in oluşturduğunu savunan Duns Scotus’tur.

³⁹ 20. yüzyılın genel bir değerlendirmesi için bkz. Losurdo, 1996 ve Losurdo, 1998.

⁴⁰ Nolte, 1978, s. 351.

“Üçüncü Reich’in kültürel kökenlerinin” tarihsel bir yeniden inşası Arthur de Gobineau’yu da göz ardı edemez: *Inequality of Human Races*’in (İnsan Irklarının Eşitsizliği) yazarı, “Kenanlı canavarlığına” uzun süre direnmiş olan “liberal Aryan geleneklerini” yani “anayurt” fikrini över. Bu bağlamda George Mosse’nin⁴¹ önerisine uyararak Julius Langbehn’den de söz edersek, onun daha güçlü bireyselci inancını, “bireyciliğin Kusal Ruhunu,” “Alman bireycilik ilkesi,” ve “her Germanizm için kökensel, asli ve uyarıcı güç” olana dair övgüsünü görebiliriz. Bunun için model teşkil eden ülkeler büyük ölçüde liberal geleneğin klasik ülkeleridir. Eğer Gobineau kitabını “Majesteleri V. George”a ithaf ediyorsa, Langbehn de İngiliz halkını “tüm halkların en aristokratiği” ve “tüm halkların en bireyseli” olarak över. Benzer biçimde Gustave LeBon (Goebbels’in pek hayran olduğu yazarlardan biridir) sürekli ve pozitif bir tarzda Anglo-Sakson dünyasını gezegenin geri kalanıyla karşılaştırır.⁴²

Fakat neden bu kadar uzağa gitmemiz gereksin? *Mein Kampf*’ı okuyalım. Hitler “yaratıcı, kültür üreten gücü” devlete atfetmekte ısrar eden dünya görüşünü şiddetle eleştirir; bu dünya görüşü sadece “ırkı küçümsemekle” yetinmez, aynı zamanda “bireyi ya da daha çok bireyleri de hor görmekten” suçludur.⁴³ “İnsanlığın ilerleyişi ve kültürü her şeyden önce bireyin kişiliğindeki deha ve enerjiye dayanır;”⁴⁴ o nedenle “bireysel inanları”, indirgenemez özgünlüğü içindeki⁴⁵, binlerce ince farklılıkları⁴⁶ içindeki “birey”i (*Einzelwesen*) asla gözden kaçıramazdık. Hitler kendisini “bireyselliğin,” “öznenin” değerinin, “bireysel kişiliğin yaratıcı güç ve yeterliğinin,” “demokratik kitle fikrine” –ki en açık ve itici ifadesini Marksizmde bulur–⁴⁷ karşıt olarak “bireysellik fikrinin” otantik ve tutarlı savunucusu olarak ileri sürer. Eğer Marksizm “bireyselliğin değerini” yadıyorsaydı, Nazi

⁴¹ Mosse, 1964, bir çok yerde.

⁴² Gobineau, Langbehn, Chamberlain ve LeBon’un analizi için bkz. Losurdo, 2002, bl. 25 § 1.

⁴³ Hitler, 1971, ss. 382-3.

⁴⁴ Hitler, 1971, s. 345.

⁴⁵ Hitler, 1971, s. 421.

⁴⁶ Hitler, 1971, s. 442.

⁴⁷ Hitler, 1971, ss. 443-5 ve başka yerlerde.

hareketi “kişiliğe olan saygıyı tüm araçlarla yükseltmelidir, kişisel değer in insani olan her şeyin değerinde bulunduğunu, her fikir ve her başarının tek tek kişilerin yaratıcı gücünün sonucu olduğunu asla unutmamalıdır.”⁴⁸

Elbette Nazizm düşmana karşı mücadelede toptan birliğe de başvurur; ancak bu, İkinci Otuz Yıl Savaşına katılmış tüm ülkelerde savaşın ideolojisi tarafından kullanılmış bir motiftir. “Birey,” “kişilik” ve “tek”e ilişkin bu övgünün, bir kültürü ve halkı bu değerleri gerçekten kavrayabilecek bir halk olarak göstermek ve sonuçta halkları hiyerarşiye tabi tutmak ve doğası gereği iflah olmaz biçimde kolektivist olan “ırkları” ayıplamak⁴⁹ üzere bilinçli ve el altından hangi aşamalarla dönüştürüldüğünü incelemek gerek. Ne var ki bu diyalektik, liberal gelenek içinde de kendisini gösterir, ve kesinlikle organizmacılığın ya da holizmin kategorileriyle betimlenemez.

En iyi varsayımla bile, totalitarizmi organizmacılıkla ya da ahlakın tarih felsefesi uğruna kurban edilmesiyle açıklamakta ısrar etmek afyonun uyku getirici etkisini, *vis dormitiva*'ya [uyuşturucu etki] gönderme yaparak açıklamaya denktir.

6. Totalitarizm ve Tek Parti Yönetimi

Şimdi totalitarizmin kültürel kaynaklarını bir kenara bırakalım ve onun karakteristikleri üzerine odaklanalım. Bunlar “bir devlet ideolojisi, genel olarak tek kişi tarafından yönetilen tek parti, tedhişçi polis gücü, iletişim tekeli, silah tekeli ve merkezden yönetilen ekonomi”⁵⁰ olmalıdır. Son iki karakteristikten –yazarın kabul ettiği haliyle– ilki esasen devletin doğasına aittir, ikincisi ise o tarihte (1956) ulusallaşma ve sosyal emek reformlarıyla gündemde olan Büyük Britanya’da da bulunabilir. Dolayısıyla diğer karakteristikler üzerine odaklanabiliriz. Bir iletişim tekeli “totaliter bir diktatörlüğe” münhasıran bağlı mıdır? Belki de iyi bilindiği gibi, Birinci Dünya Savaşı sırasında başkan Woodrow Wilson her hafta basına 22000 haber sütunu sağlayan ve düşmanın işine yarayacağından şüphelenilen bilgileri giz-

⁴⁸ Hitler, 1971, s. 65 ve 352.

⁴⁹ Krş. Losurdo, 2002, bl.. 33, § 2.

⁵⁰ Friedrich-Brzezinski, 1968, s. 21.

leyen bir Kamu Enformasyon Komitesi kurmuştu. O halde totalitarizmi özgül olarak tanımlayan “tedhişçi polis” midir? *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*’nin iki yazarı taşındıkları ülkenin tarihinden neredeyse bihaber gözükmektedir. 16 Mayıs 1918 tarihli *Casusluk Kanunu* Birleşik Devletler hükümetinin biçimi, Birleşik Devletler Anayasası, Birleşik Devletler silahlı ve deniz kuvvetleri, bayrağı, [...] ya da Birleşik Devletler Kara ve Deniz Kuvvetlerinin üniformasıyla ilgili olarak sadakatsiz, saygısız, küfürlü veya kaba konuşan kişinin 20 yıla kadar mahkûm edilebileceğini belirtir. Tanınmış Amerikan tarihçiler Birinci Dünya Savaşı sırasında kullanılan ölçütlerin “en küçük muhalefet izlerini bile ortadan kaldırmayı” amaçladığını vurgulamışlardır. Yukarıdan gelen şiddet aşağıdan gelen şiddetle karışır; bu yetkililerce hoş görülmüş hatta cesaret verilmiş bir şiddettir, vatanseverliğinin yeterliğinden kuşku duyulan herkes için amansız bir avdır.⁵¹

“Tipik olarak tek kişinin yönettiği tek parti”ye gelirse; burada tanıklık ettiğimiz, önemli ölçüde farklı olan iki sorun arasındaki koşutluk ve karıştırmadır. Liderin rolü bakımından bir kıyaslama ilginç olabilir. 1950’de Kore’de savaş patlak verdiğinde, Başkan Truman Kongre’nin bağımsızlığına⁵² müdahale etmekte tereddüt etmezken, Mao bunun yerine Politbüro’nun güçlü muhalefetiyle yüzleşmeye ve başa çıkmaya zorlanıyordu –başlangıçta bu muhalefet karşısında azınlıktaydı.⁵³ Gerçek şu ki ABD’den farklı olarak Çin tek parti tarafından yönetilir ve bu özellik totaliter rejimler açısından tipiktir. Siyasal eylemi tekelinde tutmanın yanında tek parti bir ordu partisidir ve özellikle komünistlerin durumunda bir kilise partisidir. Peki bu, totalitarizm kuramının geçerliğini kanıtlar mı?

Aksine eğer bu kuram münhasıran komünizmi ve Nazizmi hedef alıyorsa, sosyalist partileri haklı olarak karşısına alan Hayek tarafından halihazırda çürütülmüştür. Gerçekten de Hitler, burjuva basının “geniş kitleleri” etkileme yetersizliğini küçümserken ve “Marksizmin” başlattığı başkaldırı kampanyalarından ders çıkarılmasından söz ederken, her şeyden önce

⁵¹ Krş. Losurdo, 1993, bl. 5 § 4.

⁵² Chace, 1998, s. 288.

⁵³ Chen, 1994, ss. 181-86.

“Sosyal Demokrat basına” ve “Sosyal demokrasinin ajitatörlerine (halk söylevcileri ve gazeteciler)” gönderme yapar.⁵⁴

Bununla birlikte Hayek de tanıyıp eleştirdiği fenomenin (ordu partisi ve kilise partisi) nedenlerini soruşturmaksızın empirik gözlemlerle yetindiği için suçludur. Sosyalist partiler burjuva iletişim tekeli kırılmayı amaçladılar, dolayısıyla parti organlarının yayınlanmasını, memurların eğitimi için okullar açılmasını vb. desteklerler. Bu sorun burjuvaziyi ilgilendirmez; çünkü burjuvazi eğitimi aygıtı ve büyük enformasyon araçları üzerinde denetim sağlayabildiği gibi kiliseler ve diğer sivil toplum, dernek ve kollarından dolayı ya da dolaysız destek alabilir. Bismarck’ın yürürlüğe soktuğu anti-sosyalist yasama partiyi yeraltı koşullarına uymaya zorlar ve burjuva şiddet tekeli kırılmayı sağlamak için ilham verir. Bu diyalektik hâlihazırda Fransız Devrimi sırasında gelişmiştir. Burjuvazi, Ulusal Muhafızlara katılma konusunda bile uygunluk şartları dayatarak şiddet tekeli korumaya çalışmıştır. Nitekim karşı cephe de, partiler çatışma örgütlerine dönüşmüştür.

Söz konusu diyalektik en yüksek aşamasına Çarlık Rusya’ında ulaşır. Kendi parti ideolojisini geliştirirken Lenin’in aklında Alman Sosyal Demokrasi modeli vardır; ancak o, partinin merkezileşmiş yapısını çarlık otokrasisi ve özellikle uyanık ve gaddar olan polis rejimine karşı koyabilmek için daha da güçlendirir. O halde Bolşevik partinin kendisini, başka her şeyden çok, Birinci Dünya Savaşı’ndan başlayarak Rusya ve Avrupa’ya karakterize eden kalıcı sıra dışı şartlara hazırlanmış olarak sunması anlaşılırdır. Bu nedenle Bolşevik parti yalnızca komünistler için değil, karşıtları için de model oluşturur. Nikolay Buharin’in Nisan 1923 tarihli 12. Bolşevik Parti Kongresinde belirttiği gibi:

Rus Devrimi deneyimini diğer partilerin temsilcilerinden çok faşistler benimsediler ve pratiğe geçirdiler. Onları biçimsel bir bakış açısından yani politik yöntemlerinin stratejisi açısından ele alırsak, güçlerin hızla toplanması ve düzenli ve yoğun bir askeri örgütlenmenin gerçekleştirdiği gayretli eylemlilik formundaki Bolşevik taktiklerin kusursuz bir uygulamasını görürüz.⁵⁵

⁵⁴ Hitler, 1971, ss. 528-29.

⁵⁵ Strada-Kulesov içinde, 1998, s. 53.

Hayek açısından ideolojik ve politik yakınlıkla eşanlamlı olan bu benzerlik, burada antagonizma ile eşanlamlıdır. Sınıf partilerinin burjuvazinin şiddet tekeline kırma girişimine burjuvazi, sosyalist ve komünist devrimci parti tekeline kırarak yanıt verir: Bu Buharin’in yorumudur.

Buna karşılık, Hayek’in kurduğu zamansal ardışıklık şematik ve hatalıdır. Başka şartlar altında muhaliflerinden öğrenmek zorunda kalan sosyalistler olmuştu. İtalya’da işçi sınıfın sendikaları ve politik örgütleri faşist saldırı altında sistematik olarak parçalanırken (Roma Yürüyüşü ve Mussolini ile kralın *coup d’etat*’ının arifesinde), bir savunma örgütlemeye çalışan Guido Picelli (o sıralar sosyalisti) legal gelenekten kopmak gerektiğini düşünüyordu:

Yeni yöntemlere ihtiyacımız var: silahlı kuvvetlere karşı koyabilmek için bize de silahlı kuvvetler gerekiyor. Bu nedenle İtalya’da “proleter kızıl orduyu” oluşturmalıyız. Maalesef, olan bitenin kanıtladığı ve çok azımızın en başından beri savunduğu gibi: faşizm ancak başlangıçta bize uyguladığı şiddetle aynı zeminde yenilebilir. Reformist liderlerin salık verdiği Hıristiyan tevekkülü düşmanı daha cüretkâr kılmış ve örgütlerimizi çözmüştür. [...] Proletarya yeni bir savaş ve savunma yöntemine ihtiyaç duyuyor: “ordusuna.” Güçlerimizi gönüllü olarak örgütlenmeli ve disipline olmalı. İşçiler asker olmalı, proleter askerler, ancak her şeye karşı “askerler.” [...] Bize saldırmak için burjuvazi yetersiz kalacak bir parti yaratmadı, silahlı bir organı, kendi ordusunu yarattı: faşizm. Biz de ayınsını yapmalıyız.⁵⁶

Hepsinden önemlisi keyfi olan şey Hayek’in gösterdiği ayrılma noktasıdır. Onun gösterdiği başlangıç noktasından (sosyalist partilerin formasyonu) kolaylıkla geri gidebiliriz. Bir kez daha Fransız Devrimi sırasında ortaya çıkmış bir diyalektikle karşı karşıyayız: Eğer halkın Jakoben kesimleri burjuvaziye, Ulusal Muhafızların toprak ağalığı tekeline verilen yanıtı temsil ediyorsa, *jeuness dorée* [ıslıtlı gençlik] de burjuvazinin, toprak tekelinin halkın örgütlü devrimci partisinin tekeline verdiği yanıtı. Bu çatışmadan sonra liberalizmi icra eden egemen sınıf yalnızca görünüşte kayboldu: Fransa’da 20. yüzyılın başında oluş-

⁵⁶ Del Carria içinde, 1970, cilt 2, s. 224.

muş proto-faşist örgütlenme iktidar ve egemen sınıf için “destek polisi” işlevi gördü.⁵⁷

Benzer bir diyalektik işveren sendikaları açısından da gelişir. Açıkçası kapitalistlerin –Adam Smith’in de belirttiği gibi– onlara ihtiyacı yoktur.⁵⁸ Yine de Marksizmden ve az çok radikal muhalif hareketlerden esinlenen sendikaları Kiliseden ve –sonrasında– faşist ve Nazi hareketten esinlenen başka sendikalar takip eder. Nihayet sermaye “birlikleri” doğmuştur.

İki “olguyu” (bir yanda sosyalist ve komünistlerin silahlı partiye ve kilise partisi yöntemine başvuruları, diğer yanda faşistlerin ve Nazilerin aynı şeyi yapması) bir araya getirip benzeştirirken Hayek’in yorumu pozitivist hurafeden etkilendiğini ifşa eder. Ve kesinlikle, son tahlilde, bu hurafedir ki mevcut totalitarizm kuramının temelini oluşturur. Hayek’in mantığını izlersek Roosevelt ile Hitler’i bile bir araya getirebiliriz. Gerçekten de her ikisinin de tanklara, savaş uçaklarına ve gemilere başvurduğu “olgusu” su götürmezdir.

Öte yandan mücadele için silahlarını bileylerken Hitler kendisini komünist ve sosyalist partileri gözlemlemekle sınırlandırmamıştır. Geleneksel burjuva partilerin, yıkıcı etki ve ayaklanmalara korunmasız olan halkı etkileme yetersizliklerini dile getirirken yalnızca sosyal demokrasiden değil, kitleleri sürüklemeye ve en yoksul sosyal sınıflardan bile kadro devşirme yeterliğine hayranlık duyduğu Katolik kilisesinden de öğrenecekleri olduğunun farkına varır.⁵⁹ *Führer*’in bilhassa övdüğü ise dinsel bir tarikattır: “Himmler’le birlikte ki SS bir fikre adanmış, ölümüne inançlı bu sıra dışı halk ordusu olmuştur. Himmler’de bizim Loyolalı İgnatius’umuzu görüyorum.”⁶⁰ Joseph de Maistre’nin devrimci farmasonluğu desteklemeye yeterli yegâne örgüt sıfatıyla övdüğü⁶¹, sonrasında –Arendt’in belirttiği gibi– Cecil Rhodes’in kendi emperyalist “gizlilik yoluyla yönetim”⁶² fikri

⁵⁷ Nolte, 1978, ss. 119 ve 146-48

⁵⁸ Smith, 1981, s. 67 (Kitap I, bl. VIII).

⁵⁹ Hitler, 1971, ss. 481-82.

⁶⁰ Hitler, 1952-54, cilt. I, f. 164.

⁶¹ Maistre, 1984, s. 205.

⁶² Arendt, 1958, s. 214.

için model olarak kullandığı Cizvit tarikatı, nihayet 20. yüzyılın karşı devrimci iç savaşının gereksindiği yetenekli, disiplinli ve inanmış kadroların örgütü olarak görülür. Şu halde mason localarını, *Societas Jesu*'yu ve *Sc-hutz Staffeln*'i birleştirmemiz mi gerekir?

7. Irk Devleti ve Öjenik: Birleşik Devletler ve Üçüncü Reich

Eğer kendimizi, o totaliter karakterini tek parti fenomenine tekil bir gönderme yapmak suretiyle göstermekle sınırlasaydık, Üçüncü Reich'a ilişkin çok zayıf bir tanıma ulaşırdık. O zaman, tek parti diktatörlüğünün liderleri bakımından, Hitler'i Stalin, Mao, Deng, Ho Chi Minh, Nasser, Atatürk, Tito, Franko vb. ile yan yana koymak hiç de zor olmazdı; fakat bu bilgiç egzersiz somut tarihsel çözümleme için oldukça yetersizdir. Hatta iki "totaliter" lideri, Stalin ve Hitler'i, iktidarı Vatikan ve Kilise'nin varlığıyla sınırlanmış "otoriter" Mussolini'den ayırsak bile çok fazla ilerlemiş olmayacağız. Bu argüman, ileriye doğru atılmış gerçek bir adımdan ziyade, bir yönelimi temsil edecektir: ideolojiden başlayıp elimizde olmaksızın bütünüyle başka bir alana, faşizmin ideolojik ve politik seçimlerinden önce mevcut ve bağımsız gerçeklikler ve olgular alanına geçmiş olduk.

Üçüncü Reich'la ilgili olarak onun ırksal ve öjenik programlarından söz etmeksizin belirgin ve somut bir tümce kurmak oldukça zordur. Bu programlar bizi totalitarizm kategorisinin öngördüğünden bambaşka bir doğrultuya götürür. İktidara yükselişinin hemen ardından Hitler Aryenlerin, Yahudilerin ve Almanya'da hâlâ yaşamakta olan Mulatto'ların (Birinci Dünya Savaşı sonunda Fransız ordusuna ait siyah ve melezler ülkenin işgalinde rol oynamıştı) konumu arasında yaptığı ayrımı yasal zeminde sağlama aldı. Başka deyişle Nazi programının bel kemiği bir ırk devletinin inşasıydı. Peki o sırada bir ırk devleti için mümkün model hangisiydi? İlk örnek Güney Afrika'dan bile çok daha fazla olarak Güney Birleşik Devletler'di. Alfred Rosenberg 1937'de hâlâ Güney Afrika'ya açık gönderme yapıyordu: o "kuzeylilerin ve beyazların ellerinde" kalmalıydı (ki beyazlar sadece "yerlilere" karşı değil siyah, melez ve Yahudilere" karşı çıkarılmış uygun "yasalara" şükran borçluymuştu) ve bir "siyah uyanışı" tehdidine karşı

sağlam bir kale olarak hizmet vermeliydi. Bununla birlikte göndermenin esas noktasını Birleşik Devletler oluşturuyordu; “geleceğin bu muhteşem ülkesi” “iyi düşünülmüş yeni ırk devleti fikrini” formüle etme hakkına sahipti; söz konusu fikir artık “siyah ve sarıları” sürerek ve tehcir ederek “gençlik ateşiyle” pratiğe dökülmeliydi.⁶³ Atlantik’in öte yakasında meydana gelen bu durumla ilgili analogileri anlamak için Nürnberg ırk yasalarına bir göz atmak yeter: açıklığı, Almanya’da Afro-Amerikalıların konumuna düşürülen başka herkesten önce Yahudi Almanlar oldu. “Birleşik Devletler’de” diye yazar Rosenberg 1937’de “Zenci (*negro*) sorunu tüm çetrefil sorunların başında gelir,” ve bir kez o saçma eşitlik ilkesi siyahlarla ilgili olarak çığnense artık onların da “sarılar ve Yahudiler için bulunan aynı çözüme” ulaşmaması için neden yoktur.⁶⁴ Kıtasal bir Alman imparatorluğu inşa etme planındaki Hitler’in kafasında “sıra dışı iç kuvvetinden” dolayı övdüğü Birleşik Devletler vardır. ⁶⁵ Almanya bir tür Uzak Batı olarak Doğu Avrupa’ya yayılırken ve “yerli halka” Kızılderililere muamele edildiği biçimde muamele ederken bu örneği göz önüne almıştır.⁶⁶

Öjenerjiyi incelersek de aynı sonuca varırız. İyi bilindiği gibi bu yeni “bilim” konusunda da Üçüncü Reich, –19. yüzyılın ikinci yarısında (Darwin’in kuzeni) Francis Galton tarafından icat edilen– öjenerji popüleri olduğu Amerika’ya çok şey borçludur. Hitler’in iktidara gelmesinden çok önce, Birinci Dünya Savaşı arifesinde Münih’te bir kitap yayınlanmıştır: *Die Rassenhygiene in den Vereinigten Staaten von Nordamerika* (Kuzey Amerika Birleşik Devletleri’nde Irksal Hijyen), başlığında bile Birleşik Devletler’i “irksal hijyen” için model gösteren bir kitap. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Şikago’daki viskonsülü olan yazarı Géza von Hoffmann, ABD’yi, sıklıkla göz ardı edilen çok önemli bir soruna gerekli enerjiyle göğüs gererken gösterdiği “açıklık” ve “saf pratik akıl”dan dolayı yüceltir. [ABD’nin göğüs gerdiği] sorun ise şudur: yasaklanmış cinsel iliş-

⁶³ Rosenberg, 1937, s. 666 ve 673.

⁶⁴ Rosenberg, 1937, ss. 668-69.

⁶⁵ Hitler, 1971, ss. 153-54.

⁶⁶ Krş. Losurdo, 1996, bl. 5, s. 6.

kinin ve ırklar arası evliliğin 10 yıla kadar mahkumiyetle cezalandırılması ve sadece fiilden sorumlu olanların değil suç ortaklarının da mahkûm edilebileceği yollu yasanın çiğnenmesi.⁶⁷ Naziler iktidara yükseldikten sonra bile ideologlar ve ırk “bilimciler” şunu iddia etmeye devam ediyorlardı: “Almanya’nın Kuzey Amerikalıların uyguladığı ölçütlerden öğrenecek çok şeyi var: Onlar ne yaptıklarını biliyorlar.”⁶⁸ Eklemek gerekir ki bu tek taraflı bir ilişki değildir. Hitler iktidara geldikten sonra Amerikan öjenik hareketinin en radikal takipçileri Üçüncü Reich’ı model olarak görürler, hatta oraya ideolojik ve araştırma amaçlı yolculuklar yaparlar.⁶⁹

Şimdi kendimize bir soru sormalıyız: Nazi rejimini tanımlamak üzere tek parti diktatörlüğü argümanı, ırksal ve öjenik ideoloji ve pratikten neden daha geçerli olsun? Nazi söyleminin merkezi kategorilerinin ve anahtar terminolojisinin türediği alan kesinlikle bu alandır. Aslında –İngiltere’de icat edilip başarıyla ABD’ye ihraç edilen– *öjeniğin* Almanca çevirisi olan *Rassenhygien* [ırksal hijyen] buna örnektir. Fakat daha sansasyonel örnekler de mevcuttur. Rosenberg Amerikalı yazar Lothrop Stoddard’a hayranlığını dile getirir. *Untermensch* terimini Stoddard’ın bulduğu sanılmaktadır; bu terim üç yıl önce New York’ta yayınlanmış olan kitabı *The Revolt against Civilization: The Menace of the Under Man*’ın [Uygurlığa Karşı İsyân: Alt İnsan Tehdidî] 1925 tarihli Almanca çevirisinin alt başlığıdır.⁷⁰ İcat ettiği terimin anlamıyla ilgili olarak Stoddard onun kapitalist metropollerin içinde ya da dışında yaşayan, “özü itibarı ile uygarlaştırılmaz ve iflah olmaz biçimde uyarlık düşmanı” ve başka her şeyden önce zorunlulukla uğraşılması gereken “vahşi ve barbarlar” kitlesini işaret ettiğini açıklar.⁷¹ Dünyanın geri kalanında olduğu gibi Birleşik Devletler’de de “beyaz üstünlüğünü” “yükselen renk med cezirine” karşı savunmak gerekir. Renkli insanları isyana teşvik eden Bolşevizmdir, yani “sinsi propagandasıyla yalnızca kolonilere değil Birleşik Devletler’imizdeki “siyah kuşaklara”

⁶⁷ Hoffmann, 1913, ss. IX ve 67-8.

⁶⁸ Günther, 1934, s. 465.

⁶⁹ Krş. Kühl, 1994, ss. 53-63.

⁷⁰ Rosenberg, 1937, s. 214.

⁷¹ Stoddard, 1925 a, ss. 23-4.

da ulaşan dönem, koynumuzdaki yılan.”⁷² Bu teorilerin sıra dışı başarısı anlaşılırdır. Rosenberg’in coşkulu yorumlarını almadan önce Stoddard halihazırda iki Amerikan başkanınca (Harding ve Hoover) övülmüştü, daha sonra yalnızca Nazi öjeniğinin en namlı temsilcileriyle değil, aralarında *Untermenschen*’i [alt insanları] kırıp geçirme ve boyunduruk altına alma kampanyasına çoktan başlamış olan Adolf Hitler’in de bulunduğu rejimin en yüksek görevlileriyle görüşeceği Berlin’de ağırlandı ve onurlandırıldı.⁷³

Bir dönem daha ele alınmalı. Hitler’in Uzak Batı’daki beyaz yayılmasına bir model olarak nasıl baktığını görmüştük. Hitler Polonya’yı işgal ettikten hemen sonra bölmeye girişir: bir taraf doğrudan Üçüncü Reich’a katılır (Polonyalılar buradan sürülür), geri kalan ise, Genel Vali Hans Frank’ın deklare ettiği gibi, Polonyalıların “bir tür rezervasyonda” yaşadığı (yani “Alman yurttaşı” olmaksızın “Alman hükümetine bağlıdır”) “Genel Valiliği” oluşturur.⁷⁴ Amerikan modeli burada neredeyse titizlikle taklit edilmektedir.

En azından başlangıçta Üçüncü Reich Yerli Amerikalıların tecrit altına alındığı rezervasyon modeline dayanan bir *Judenreservat*, bir “Yahudi rezervasyonu” kurmayı planlıyordu. “Nihai çözüm” ifadesinin ilk dile getirildiği yer, her ne kadar “Yahudi sorunu” yerine “Zenci sorunu” deniyor olsa da, Almanya değil Birleşik Devletler’di.⁷⁵

“Totalitarizm”in en yoğun ifadesini İkinci Otuz Yıl Savaşı’na katılan ülkelerde bulması nasıl şaşırtıcı değilse, Nazilerin, ilhamını, kategorilerini ve anahtar terminolojisini, bu unsuların en zengin soyağacına sahip olan tarihsel deneyimden, beyaz Amerikalıların Yerli Amerikalılar ve Afro-Amerikalılarla ilişkilerinde biriktirdikleri tarihsel deneyimden alan bir ırk devleti kurmaya girişmeleri de şaşırtıcı değildir. Elbette hükümet, yasa, devlet erkinin (beyaz toplulukla ilgisinde) sınırlanması ve benzeriyle ilgili diğer ayrılıklar da gözden yitirilmemeli. Şu olgu sabittir: Üçüncü Reich

⁷² Stoddard, 1925 b, ss. 220-21

⁷³ Bütün bu olup biten için bkz. Kühl, 1994, s. 61; Stoddard’ın metninin Fransızca çevirisinin (1925 b.) başlangıcında Başkan Harding’in övgü dolu yorumu da anılmıştır.

⁷⁴ Ruge-Schumann içinde, 1977, s. 36.

⁷⁵ Bkz. Losurdo, 1998, ss. 8-10.

bütüncül savaş ve uluslararası sivil savaş yoluyla, öjeniğe, sosyopolitik ve askeri önlemlere de başvurarak, Alman hegemonyası altında dünya ölçeğinde beyaz üstünlüklü bir rejim kurma girişimidir.

Nazizmin kalbi Güney Birleşik Devletler’de gerçekleşmiş ırkçı teori ve pratikle ve daha genel olarak da Batı kolonyal geleneğiyle ilişkili olan *Herrenvolk* [efendi halk] fikridir. Ekim Devriminin saldırdığı şey kesinlikle budur: devrimin “kolonilerdeki kölelere” zincirlerini kırma çağrısı yapması tesadüf değildir. İşte, yaygın totalitarizm kuramı, münhasıran, bu iki hasıma atfedilen benzer yöntemlere yoğunlaşır; ayrıca güncel duruma ya da jeopolitik bağlama herhangi bir gönderme yapmaksızın, onları sözde bir ideolojik benzerliğe dayanarak tek anlamda birleştirir.

8. Totalitarizm Kategorisinin Yeniden Tanımlanmasına Doğru

Totalitarizm kategorisindeki asıl kusur, spesifik özelliklere bağlı empirik bir betimlemeyi genel bir mantıksal dedüksiyona dönüştürmesidir. Stalin SSCB’si ile Nazi Almanya arasındaki benzerlikleri kavramak kolaydır; bunlardan başlayarak genel bir kategori (totalitarizm) oluşturmak ve bu fenomenin iki ülkede de bulunduğunu göstermek mümkündür. Ancak bu kategoriyi, bu iki ülkede gerçekleşen politik süreçleri açıklayacak bir anahtara dönüştürmek temellendirilemez bir sıçramadır. Bu hareketin keyfiliği iki sebepten ötürü açık olsa gerektir. İlkini halihazırda tartıştık: SSCB ile Üçüncü Reich arasındaki hileli analogilerin belirleyici olduğu düşünülmektedir, oysa (çok farklı çağrışımları olan) öjenik ve ırk politikası düzeyindeki analogiler göz ardı edilmekte ya da elenmektedir.

Şimdi ikinci sebebe yoğunlaşalım: iki ülkedeki tek parti diktatörlüğüne odaklansak bile iki ülkenin karşı karşıya olduğu politik durum (kalıcı sıra dışı koşullar) ve jeopolitik bağlam arasındaki benzerlik yerine neden iki ideolojiye gönderme yapmak zorunda olalım? Katiyetle inanıyorum ki totaliter fenomen sadece ideolojiler ve politik geleneklerce değil oldukça güçlü biçimde nesnel durumca da belirlenir.

Bu bakımdan “totalitarizm” teriminin kökeni üzerine düşünmek yararlı olabilir. Ekim Devriminden iki yıl sonra, Birinci Dünya Savaşı’nın

akabinde “devrimci bütüncülük” (*revolutinärer Totalismus*) eleştirisi ortaya çıkar.⁷⁶ Devrimci sıfatının kullanılması devrimci olanda başka türlü bir bütüncülüğün mevcudiyetini ima eder. Bir *türü* (devrimci bütüncülük) işaret ederken cins (bütüncülük) dolaylı olarak da olsa başka bir türü, askeri bütüncülüğü akla getirir. Gerçekten de (sonraki “totalitarizm” terimini önceleyen) kullanılan isim derhal 1914’ten itibaren takıntılı bir biçimde yankılanan bir sıfatın ardına yerleştirilir. “Bütüncül/topyekûn seferberlik” ten söz edilir, bir kaç yıl sonra ise “bütüncül/topyekûn savaş”tan ve hatta “bütüncül politika”dan.⁷⁷ “Bütüncül politika” “topyekûn savaş”a karşı ko-yabilecek politikadır. Bu da “totalitarizm” kategorisine atfedilmesi gereken asıl anlam değil midir? Hem Mussolini hem de Hitler yönettikleri hareket ve rejimlerin savaşın ürünü olduğunu açıkça belirtmiştir ve savaş bu hareketlere karşı başlayan devrimi ve buradan doğan politik rejimi kaçınılmaz olarak belirler.

Eğer durum buysa, SSCB ile Hitler Almanya’sını totalitarizmin *par excellence* örnekleri olarak ilişkilendirmek oldukça bayağıdır: Topyekûn savaşa tekabül eden siyasi rejim, temel özelliklerini İkinci Otuz Yıl Savaşları’nın merkezinde yer alan iki ülkede göstermeyecek de nerede gösterecekti? Toplama kampı kurumunun burada, örneğin istila tehdidinden okyanus sayesinde korunan ve ilgili ülkelerin kayıplarına kıyasla çok daha az kayıp ve tahribat yaşayan Birleşik Devletler’de olduğundan daha acımasız bir biçim alması hiç de şaşırtıcı değildir. Yaklaşık yüz elli yıl önce, yeni federal anayasanın yürürlüğe girmesinin arifesinde Alexander Hamilton iktidarın sınırlanmasının ve yasalara dayalı hükümetin kurulmasının, rakip iktidarların tehdidinden deniz sayesinde korunan iki ada tipi ülkede başarılı olduğunu açıklamıştı. Eğer Birlik başarısız olursa ve Avrupa’dakine benzer bir Devletler Sistemi kendi yıkıntılarından çıkarsa –diye uyarıyordu Hamilton– Amerika’da da kalıcı bir ordu, güçlü, merkezi bir hükümet ve hatta mutlakiyet baş gösterirdi. 20. yüzyılda hâlâ bir koruma unsuru olma-

⁷⁶ Paquet, 1919, s. 111. Nolte (1987, s. 563) buna dikkat çeker.

⁷⁷ Ludendorff, 1935, s. 35 ve başka yerlerde; açıkçası topyekûn seferberlik motifi özellikle Ernst Jünger’e bağlanır.

yı sürdürse de ada konumu artık üstesinden gelinmez bir engel değildir: büyük Avrupa ve Asya güçlerine karşı topyekûn savaşın ardından Amerika da totalitarizmin yükselişine tanıklık eder; ayırım gözetmeksizin tüm muhalefeti yok etmeyi amaçlayan tedhişçi yasalar ve hepsinden önemlisi totalitarizmin en tipik kurumu olan toplama kamplarının ortaya çıkması bunu kanıtlar.

Üçüncü Reich ve Sovyetler Birliği'ne kıyasla Fransa ve Birleşik Devletler'deki toplama kamplarının (her ne kadar onları önemsizleştirmek üstünkörü ve sorumsuzca olsa da) daha ılımlı olduğu iddia edilebilirdi. Ancak, doğrusu şu gerçek bundan bağımsız olarak açıktır: bir kuram aralarında liberal bir sistemi benimsemiş olanların da bulunduğu bu dört ülkede toplama kampı kurumunun ortaya çıkmasını açıklayabilmelidir; ve yine, aralarındaki farkların ne ölçüde ideolojik ayrılıklara ya da nesnel durum ve jeopolitik bağlamdaki ayrılıklara dayandığını aydınlatmalıdır. Gerçekten yeterli bir teori, bir bütün olarak liberal Batı dünyasının yerlileri (yüzyıllar boyu topyekûn savaşın hedefi olan) kolonilerde tecrit altına aldığı toplama kamplarını da açıklamalıdır. Daha genel terimlerle Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından itibaren Devletin, Weber'in kendi deyişiyile, neden yurttaşların “yaşamı, ölümü ve özgürlüğü üzerinde ‘yasalı’ bir iktidara” sahip olduğunu açıklamalıdır. Yanıt vermek bir yana mevcut totalitarizm teorisi sorunu bile formüle edemez.

9. Mevcut Totalitarizm Teorisindeki Edimsel Çelişki ve Savaş İdeolojisi

“Marx, etkilediği komünist totalitarizmin tohumlarını ekti:” bu teori Arendt'in çalışmasında Soğuk Savaş'tan beri var; ve şimdilerde mevcut totalitarizm kuramının asli bir parçası oldu. Bununla birlikte Weber'in tarihsel materyalizmle ilgili ünlü bir ifadesini açınımlarsak, bir teorenin masum olmayışına ilişkin teori, istediğinizde binip istediğiniz de inebileceğini bir taksii değildir. Şu halde yaygın totalitarizm teorisi ve totalitarizm karşıtı mücadele bayrağı 1965'te Endonezya'da yüz binlerce komünistin canını alan katliamlarda ne rol oynamıştır? Ve yine Latin Amerika'nın çağdaş ta-

rihiyle ilgili olarak en karanlık anlar bile “totalitarizme” değil ona karşı mücadeleye bağlanmaktadır. Sadece bir örnek yeter: birkaç yıl önce Guatemala’da Hakikat Komisyonu CIA’yı –Washington destekçisi rejimin muhaliflerine sempati duymaktan suçlu olan– Mayalara karşı askeri diktatörlükçe girişilen “soykırım eylemine” yardım etmekle suçlanmıştır.⁷⁸

Başka deyişle, yaygın totalitarizm teorisi sessizliği ve bastırılmış düşünceleriyle, sözde mahkûm ettiği dehşeti arttıran ve böylece trajik bir fiili çelişkiye düşen bir savaş ideolojisine, bir topyekûn savaş ideolojisine dönüşmemiş midir?

Bugünlerde sık sık İslam’a yöneltilmiş, “dinsel totalitarizm,”⁷⁹ “yeni totaliter düşman, terörizm” biçiminde suçlamalar duyuyoruz.⁸⁰ Soğuk savaşın dili yenilenmiş bir canlılıkla tekrar belirliyor; bunu Amerikalı Senatör Joseph Lieberman’ın Suudi Arabistan’a yönelttiği uyarı da doğruluyor: İslami totalitarizmin ayartmasına karşı uyanık olun, sizi Batı dünyasından ayıracak “teolojik bir demir perdeye” izin vermeyin.⁸¹ Her ne kadar hedef değişmiş olsa da totalitarizm suçlaması Batı dünyasının düşmanlarına karşı bir savaş ideolojisi olarak kusursuz bir etkilikle işlev görmeye devam ediyor. Bu ideoloji, Cenova Konvansiyonu’nun şiddetine, Guantanamo Körfezi’ndeki tutuklulara yapılan gayrı insani muameleye, Iraklılara ve diğer halklara uygulanan ambargo ve kolektif cezalandırmalara ve Filistinlilere yaşatılan zulme zemin sağlamaktadır. Totalitarizm karşıtı mücadele, Batı dünyasına yabancı olan “barbarlara” karşı topyekûn savaşı meşrulaştırmakta ve yüceltmektedir.

Kaynakça

Arendt, Hannah. “Die Krise des Zionismus” (October-November 1942). *Essays & Kommentare*. Ed Eike Geisel and Klaus Bittermann. Vol. 2. Berlin: Tiamat, 1989. ---. *On Revolution*. New York: The Viking Press, 1963.

⁷⁸ Navarro, 1999.

⁷⁹ Friedman, 2001.

⁸⁰ Spinelli, 2001.

⁸¹ Dao içinde, 2002, s. 4.

- . "The Moral of History." 1946. *The Jew as Pariah: Jewish Identity and Politics in the Modern Age*. New York: Grove Press, 1978. (1978 a)
- . *The Origins of Totalitarianism*. 1951. New York: Meridian Books, 1958.
- . "We Refugees." 1943. *The Jew as Pariah*. (1978 b)
- . "Zionism Reconsidered." 1945. *The Jew as Pariah*. (1978 c)
- Chase, James. *Acheson: The Secretary of State Who Created the American World*. New York: Simon & Schuster, 1998.
- Chang, Iris. *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II*. New York: Basic Books, 1997.
- Chen, Jian. *China's Road to the Korean War: The Making of Sino-American Confrontation*. New York: Columbia UP, 1994.
- Commager, Henry S., ed. *Documents of American History*. 7th ed. New York: Appleton-Century-Crofts, 1963.
- Dao, James. "U.S. Dismay With Saudis Fuels Talk of a Pullout." *International Herald Tribune* 17 Ocak 2002: 1, 4.
- Del Carria, Renzo. *Proletari senza rivoluzione: Storia delle classi subalterne in Italia dal 1860 al 1950*. 1966. Milano: Edizioni Oriente, 1970.
- Friedman, Thomas L. "World War III Is Against Religious Totalitarianism." *International Herald Tribune* 28 Kasım 2001.
- Friedrich, Carl J. and Zbigniew K. Brzezinski. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. 1956. 3rd ed. Cambridge, MA: Harvard UP, 1968.
- Gleason, Abbott. *Totalitarianism: The Inner History of the Cold War*. New York: Oxford UP, 1995.
- Goebbels, Joseph. *Reden 1932-1945*. 1971-72. Ed. Helmut Heiber. Bindlach: Gondrom, 1991.
- Günther, Hans S.R. *Rassenkunde des deutschen Volkes*. 1922. München: Lehmanns, 1934.
- Hayek, Friedrich A. von. *The Constitution of Liberty*. Chicago: Chicago UP, 1960.
- . *The Road to Serfdom*. 1944. Londra: Ark Paperbacks, 1986.
- Hicks, George. *The Comfort Women: Sex Slaves of the Japanese Imperial Forces*. London: Souvenir Press, 1995.
- Hitler, Adolf. *Libres Propos sur la Guerre et la Paix*. Ed. ve Çev. François Genoud. Paris: Flammarion, 1952-54. Bunlar Martin Bormann'ın derlediği toplantı notlarıdır.
- . *Mein Kampf*. 1925-27. 1939. Çev. Ralph Manheim. Boston: Houghton Mifflin Co., 1971.

Hoffman, Géza von. *Die Rassenhygiene in den Vereinigten Staaten von Nordamerika*.

München: Lehmanns, 1913.

Hofstadter, Richard. *Great Issues in American History: A Documentary Record*. 1952. 2 cilt. New York: Vintage Books, 1982.

Horkheimer, Max and Theodor W. Adorno. *Dialectic of Enlightenment*. 1944. Çev. Edmund Jephcott. Stanford: Stanford UP, 2002.

Katsuichi, Honda. *The Nanjing Massacre*. Trans. Karen Sandness. New York: Sharpe, 1999.

Kühl, Stefan. *The Nazi Connection: Eugenics, American Racism and German National*

Socialism. New York: Oxford UP, 1994.

Losurdo, Domenico. *Democrazia o bonapartismo: Trionfo e decadenza del suffragio*

universale. Torino: Bollati Boringhieri, 1993.

---. *Il peccato originale del Novecento*. Roma-Bari: Laterza, 1998.

---. *Il revisionismo storico: Problemi e miti*. Roma-Bari: Laterza, 1996.

---. *Nietzsche, il ribelle aristocratico: Bigrafia intellettuale e bilancio critico*. Torino: Bollati Boringhieri, 2002.

Ludendorff, Erich. *Der totale Krieg*. Münih: Ludendorffs Verlag, 1935.

Maistre, Joseph de. "Cinq lettres sur l'éducation publique en Russie." 1810. *Oeuvres*

complètes. Cilt. 8. Lyon: n.p., 1884; Reprinted Hildesheim-Zürich-New York: Olms, 1984.

Mann, Golo. *Erinnerungen und Gedanken: Eine Jugend in Deutschland*. 1986. Frankfurt a. M.:Fischer, 1991.

---. "Vom Totalen Staat." *Die Neue Zeitung-Die amerikanische Zeitung in Deutschland* 247 (20/21 October, 1951): 14.

Tsetung, Mao. "Why It Is Necessary to Discuss the White Paper." Çevrimiçi erişim <http://www.maoism.org/msw/vol4/mswv4_68.htm>.

Mosse, George L. *The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich*. New York: Grosset & Dunlap, 1964.

Navarro, Mireya. "U.S. Aid and 'Genocide.' Guatemala Inquiry Details CIA's Help to

Military." *International Herald Tribune* 27/28 Feb. 1999: 3.

- Nolte, Ernst. *Der europäische Bürgerkrieg 1917-1945. Nationalsozialismus und Bolschewismus*. Frankfurt a. M.-Berlin: Ullstein, 1987.
- . *Der Faschismus in seiner Epoche*. 1963. Münih: Piper, 1978.
- Paquet, Alfons. *Im Kommunistischen Rußland: Briefe aus Moskau*. Jena: Diederichs, 1919.
- Pombeni, Paolo, ed. *Socialismo e cristianesimo 1815-1975*. Brescia: Queriniana, 1977.
- Popper, Karl R. *The Open Society and its Enemies*. 1943. Cilt. 1. Princeton, Princeton UP, 1966.
- Rosenberg, Alfred. *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*. 1930. München: Hoheneichen, 1937.
- Ruge, Wolfgang ve Wolfgang Schumann, eds. *Dokumente zur deutschen Geschichte: 1939-1942*. Frankfurt: Rödelberg, 1977.
- Scarfoglio, Carlo. *Dio sramaledica gli Inglesi: L'Inghilterra e il continente*. 1937. (with the title: *L'Inghilterra e il continente*) Milano: Barbarossa, 1999.
- Smith, Adam. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. 1775-83. 3rd ed. Indianapolis: Liberty Classics, 1981.
- Spinelli, Barbara. "Vizi e virtù di un'alleanza." *La Stampa* 25 Nov. 2001: 1.
- Stoddard, Lothrop. *The Revolt against Civilization: The Menace of the Under Man*. 1922. Alm. Çev. Wilhelm Heise: *Der Kulturumsturz. Die Drohung des Untermenschen*, Münih, Lehmanns, 1925 (1925 a)
- New York: Charles Scribner's Sons, 1925. (1925 a)
- . *The Rising Tide of Color Against White-World-Supremacy*. 1920. New York: Charles Scribner's Sons, 1925. (1925 b)
- Strada, Vittorio. "Totalitarismo e storia." *Il fascismo russo*. Eds. Sergej Kulesov and Vittorio Strada. Venezia: Marsilio, 1998.
- Talmon, Jakob L. *The Origins of Totalitarian Democracy*. 1952. New York: Frederick A. Praeger, 1960.
- Young-Bruehl, Elisabeth. *Hannah Arendt: For Love of the World*. 1982. New Haven: Yale UP, 1984.
- Weil, Simone. *Sulla Germania totalitaria*. Ed. Giancarlo Gaeta. Milano: Adelphi, 1990.
- Wittfogel, Karl A. *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power*. 1957. New Haven: Yale UP, 1959.

(*Per una critica della categoria di totalitarismo*, in «Hermeneutica», 2002 ([in] *Attualità del politico*), pp. 131-166; ripreso in Manuela Ceretta (a cura di), *Bonapartismo, cesarismo e crisi della società. Luigi Napoleone e il colpo di Stato del 1851*, Olschki, Firenze, 2003, pp. 167-196; tr. portoghese nella rivista brasiliana «Crítica marxista», n. 17; 2003, pp. 51-79; tr. spagnola in «Deus mortalis» (Buenos Aires), n. 2; 2003, pp. 265-296 e ripresa anche in «Dialéctica» (Puebla, Messico), n. 36, inverno 2004, pp. 59-91; tr. fr. in «Actuel Marx» n. 35 (primo semestre 2004), pp. 115-146; tr. inglese in «Historical Materialism», n. 12, 2 (2004), pp. 25-55; tr. russa in corso di pubblicazione)